

Niektóre uwagi dotyczące stosowanych w Polsce podręczników geografii i atlasów geograficznych oraz zawartych w nich danych o Litwie i Litwinach

Przypadło mi w udziale przejrzeć dwa podręczniki geografii: dla klasy I i II gimnazjum oraz dwa atlasy. Jeden z nich przeznaczony na cały okres kształcenia w gimnazjum, drugi – atlas świata i Polski, dla liceum.

Podręczniki dla gimnazjum

1. G. Chmielewska, W Chmielewski, *Geografia cz. 1*, Wydawnictwo Pedagogiczne Operon, Gdynia 2008.

Podręcznik składa się z dwóch części. **Część pierwsza „Podstawy geografii” obejmuje 40 str., druga: „Błękitna planeta” – 120 str.** Część pierwsza zawiera krótki opis historii nauki geografii, źródeł wiadomości o niej, graficzne przedstawienie danych geograficznych, omówienie środowiskowych wypraw geograficznych, odczytywania map, wypraw z mapą, siatki kartograficzną i inne.

Część druga zawiera opisy Ziemi jako planety, stref czasu, sfer Ziemi: litosfery, atmosfery, hydrosfery, pedosfery, biosfery, antroposfery. Szczególnie obszernie zostały opisane: klimat planety, wody wewnętrzne, poszczególne ich elementy, zamieszczono dużo ilustracji.

Uzupełnienie tekstu podręcznika stanowią wysokiej jakości zdjęcia, blokdiagramy, mapy poszczególnych obszarów, schematy, tabelki. Liczebność i różnorodność ilustracji pomaga w lepszym zrozumieniu informacji teoretycznych, czyniąc podręcznik ciekawym i atrakcyjnym oraz bardziej zrozumiałym.

W pierwszej części podręcznika geografii dla gimnazjum nie zamieszczono informacji na temat Litwy.

2. G. Chmielewska, W Chmielewski, *Geografia cz. 2*, Wydawnictwo Pedagogiczne Operon, Gdynia 2008.

Podręcznik jest przeznaczony dla **II klasy gimnazjum** i zawiera geograficzne omówienie poszczególnych kontynentów. Opisy zawierają informacje dotyczące warunków przyrodniczych, ludności, gospodarki. Więcej miejsca poświęcono na omówienie

najważniejszych państw na poszczególnych kontynentach, takich jak Stany Zjednoczone Ameryki, Brazylia, Chiny, Indie, Japonia i inne.

W podręczniku więcej uwagi poświęcono na omówienie Europy. Poza ogólnym opisem geograficznym, szerzej została omówiona Wielka Brytania, Francja, Europa Południowa, kraje Beneluksu, Skandynawia, Europa Środkowa.

Niewielki rozdziałik tego podręcznika został poświęcony na omówienie krajów sąsiadujących z Polską, między innymi Litwy. Jej opis zajmuje jedną stronę, czyli tyle samo co Białorusi, Ukrainy i więcej niż Czech, Słowacji, Niemiec.

Opis Litwy zawiera najważniejsze dane o kraju: nazwę, obszar, liczbę ludności, jednostkę monetarną, flagę, przypomnienie wspólnej historii litewsko-polskiej. Pokróćce są omówione warunki przyrodnicze, bogactwa naturalne, przemysł, gospodarka rolna. Dla przypomnienia dodano, że elektrownia atomowa w Ignalinie wytwarza około 80% ogółu wytwarzanej w kraju energii elektrycznej. Wspomniano o tym, że Litwa wraz ze swoimi sąsiadami – Polską, Łotwą i Estonią – zamierza do 2015 roku wybudować nową elektrownię atomową. **W podręczniku zawarto niezupełnie słuszne twierdzenie, że posiadając elektrownię atomową, Litwa nie potrzebuje innych zasobów energetycznych.**

W diagramie przedstawiono skład narodowościowy ludności według danych ze spisu powszechnego z 2001 roku. Zaznaczono, że Polacy stanowią największą (6,7%) mniejszość narodową na Litwie.

Podobnie jak część pierwsza, druga część zawiera dużo ilustracji. Sporo map ogólnych i poszczególnych obszarów, pouczających zdjęć, diagramów, schematów i tabel.

Atlasy

1. Atlas geograficzny gimnazjum, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2005.

Atlas przeznaczony dla całego trzyletniego cyklu kształcenia w gimnazjum. Obejmuje on wszystkie dziedziny geografii: począwszy od Ziemi jako planety, a kończąc na teraźniejszych problemach globalnych. Dużo uwagi poświęcono poszczególnym elementom geografii regionalnej, takim jak: ukształtowanie powierzchni, klimat, wody, krajobrazy i inne.

W atlasie dość obszernie została omówiona ludność, jej rozmieszczenie, przyrost naturalny, rasy, języki, religie. Za pomocą kartografii pomysłowo przedstawiono rezultat działalności ludzkiej: różne gałęzie przemysłu, gospodarkę wytwórczą transport, handel, turystykę i inne. Wszystko to zostało przedstawione nie tylko na mapach o różnej skali, ale

także za pomocą wysokiej jakości zdjęć, różnej postaci przekrojów i diagramów oraz rysunków kartograficznych.

Mapy **kontynentów Ameryki, Afryki i Australii** przedstawiają warunki przyrodnicze, gospodarkę, krajobrazy, podział polityczny. Dla scharakteryzowania Azji zostały przedstawione nie tylko ogólne mapy kontynentu, lecz również mapy poszczególnych obszarów. Europę przedstawiono jeszcze bardziej szczegółowo. Poza ogólnymi mapami, przedstawiono poszczególne części kontynentu lub większe państwa jak Francja, Hiszpania, Rosja i inne.

Spora część map i zdjęć została poświęcona Polsce. Rozdział ten, poza przyjętymi, tradycyjnymi mapami przedstawiającymi środowisko przyrodnicze, ludność i gospodarkę, zawiera również specyficzne mapy, jak np. układ terenów, tektonika, stratygrafia, wody podziemne, degradacja środowiska, zmiana granic Polski, rozmieszczenie ludności polskiej na świecie i inne. Kilka map obrazuje krajobrazy poszczególnych części Polski.

Część końcowa atlasu jest poświęcona współczesnym problemom globalnym. Są tu mapy obrazujące degradację środowiska, tereny podlegające ochronie, długość życia, analfabetyzm, konflikty wojenne i inne. Mapy są uzupełnione przez liczne diagramy i zdjęcia fotograficzne.

Pod względem metodycznym atlas dla gimnazjum sporządzono w oryginalny sposób, zawiera też bardzo dużo informacji. Jest tu 150 wysokiej jakości map i 200 zdjęć. Jest on taką minicyklopedią geograficzną, świetną ilustrowaną publikacją uzupełniającą podręczniki geografii.

Zauważone braki są niewielkie, spowodowane ogromną objętością pracy graficznej lub brakiem danych. Np. na str. 62, gdzie wskazane są największe porty lotnicze w Europie, spośród trzech krajów bałtyckich zaznaczone zostało tylko Wilno. Ryga – port lotniczy o większym zasięgu – nie została zaznaczona. W niektórych przypadkach niezbyt dokładna lokalizacja poszczególnych obiektów geograficznych.

* * *

Na omówienie terytorium Republiki Litewskiej nie poświęcono dużo miejsca. Litwa lub jej część jest widoczna na mapach przedstawiających Europę jako kontynent na str. 60–63, 68, 70; 72 i 75 oraz terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – str. 74–99. We wszystkich mapach, z wyjątkiem mapy na str. 99, nazwy miast, rzek, jezior zapisane zostały wyłącznie według zasad polskiej transkrypcji – Kowno, Szawle, Palanga, Niemen, Niewiaża i inne.

Jedynie na str. 99 nazwy miast zapisano przy użyciu polskiej i litewskiej transkrypcji - Olita – Alytus, Preny – Prienai, Kozłowa Ruda – Kazlų Rūda. Najczęściej nazwy w języku polskim umieszczane są u góry, w litewskim w nawiasach i u dołu,

natomiast Kudirkos Naumiestis – Władysławów – odwrotnie. Nazwy rzek i jezior i na tej mapie zapisane tylko według zasad polskiej transkrypcji – J.Dus, J.Żuwinty, Mereczanka, Cesarka i inne.

2. Atlas geograficzny – liceum. Świat. Polska, Wydawnictwo Szkolne PWN Demart, 2007.

Atlas składa się z czterech części.

Część pierwsza zawiera obszernie i treściwie opisane warunki przyrodnicze świata: powierzchnia, krajobraz, klimat, roślinność, ochrona środowiska, degradacja środowiska, gospodarka, jej najważniejsze gałęzie. Kilka map przedstawia ludność, komunikację, turystykę.

Część druga przeznaczona została na wszechstronne przedstawienie warunków przyrodniczych, mieszkańców, gospodarki Polski. Aspekty te obrazują mapy całego terytorium Polski. Poza typowymi do tego celu wykorzystywanymi mapami, zamieszczono również mapy, które przedstawiają rozmieszczenie Polaków na świecie, stosunki dyplomatyczne, ruch turystyczny w Polsce i inne.

Na mapach w dokładniejszej skali przedstawiono poszczególne regiony Polski, ciekawsze miasta oraz ich okolice. Takie mapy nadają się do wykorzystania podczas praktycznych wycieczek do miast i ich okolic.

Część trzecia atlasu przedstawia poszczególne kontynenty. Zawiera ona dużo map w różnej skali, charakteryzujących warunki przyrodnicze, ludność, gospodarkę. Poszczególne mapy poświęcone poszczególnym regionom i większym państwom – Francji, Hiszpanii, Chinom, Japonii i innym.

Część czwarta zawiera alfabetyczny spis znajdujących się w atlasie nazw miejscowości polskich i świata, tabelki danych geograficznych poświęcone poszczególnym obiektom geograficznym. Są to podstawowe dane dotyczące poszczególnych państw świata, ludności i gospodarki, największych rzek, jezior, zbiorników wodnych, wulkanów, wskaźników klimatycznych, plonów upraw w gospodarce rolnej, produkcji przemysłowej, transportu i wiele innych. Na zakończenie zawarto analogiczne dane dotyczące Polski.

Zdecydowanie największą część atlasu zajmują mapy w różnej skali, mało jest schematów i diagramów, zdjęć nie ma w ogóle. Stanowi on przeciwieństwo atlasu geograficznego przeznaczonego dla gimnazjum.

Na temat Litwy nie zawarto zbyt wiele informacji. Cała Litwa lub jej część południowo-zachodnia są widoczne na mapach przedstawiających Polskę lub Europę. Południowo-zachodnia część Litwy jest widoczna na mapach przedstawiających Polskę na

str. 36–48, 58, 77. Na mapach przedstawiających Europę, zaznaczono Litwę i niektóre nazwy jej miast, str. 99–103. Na tych mapach są zazwyczaj tylko dwie nazwy – Litwa i Wilno. Nazwy dotyczące Litwy we wszystkich mapach są pisane według zasad polskiej transkrypcji – Kowno, Olita, Wilia, J. Dus i inne.

W części zawierającej dane statystyczne, wśród innych państw, na stronie 175, są również dane dotyczące Litwy. Zawarte są tam niektóre informacje na temat ludności i struktury gospodarki, jak np. liczba ludności, gęstość zaludnienia, przyrost naturalny, bezrobocie i inne.

Wnioski

1. Recenzowane podręczniki są na odpowiednim poziomie przedmiotowym i metodycznym, wystarczająco dobrze zilustrowane.
2. W podręczniku dla kasy II gimnazjum, przy omawianiu sąsiadów Polski niewiele miejsca przeznaczono na omówienie Litwy. Poświęcono jej jedną stronę, czyli tyle samo co Białorusi czy Ukrainie, choć więcej niż Słowacji czy Niemcom.
3. Atlasy są bardzo pouczające, szczególnie ten przeznaczony dla gimnazjum. Są one niczym miniencyklopedia geograficzna doskonale uzupełniająca wiadomości zawarte w podręczniku.
4. Nazwy miejscowości i hydroobjektów na mapach dotyczących Litwy zazwyczaj są napisane wyłącznie według zasad polskiej transkrypcji.

Sugestie

1. Ujednolicić pisownię nazw znajdujących się na terytorium Litwy, tak aby we wszystkich mapach atlasu była ona jednakowa.
2. Nazwy miast, rzek, jezior i innych obiektów pisać przy użyciu podwójnej transkrypcji (litewsko-polskiej) lub używać litewskiej, jak to czynią kartografowie w innych państwach lub jak to czyni się ze względów praktycznych w mapach wydanych w Polsce.
3. Przeznaczyć środki pieniężne na nowe wydanie podręczników na temat Litwy dla szkół litewskiej mniejszości narodowej na terenie Puńska i Sejna.